

Η «χρυσή μεσότητα» του λογοτέχνη-κριτικού: η κριτική μεταγλώσσα του Μ. Καραγάτση.

Η λογοτεχνική κριτική¹ –όπως και η λογοτεχνία- ως πρακτική παραγωγής νοήματος εντάσσεται στο χώρο της κουλτούρας, την οποία καθορίζει αλλά και από την οποία καθορίζεται. Γι' αυτό το λόγο, σύμφωνα με την Α. Τζούμα², αναλαμβάνει δύο διαφορετικές λειτουργίες μέσα στην πολιτισμική διαδικασία, οι οποίες αντιστοιχούν στη διπλή φύση της: α) ως πρακτική παραγωγής νοήματος «συμπορεύεται... με τις άλλες πολιτισμικές πρακτικές»³, αφού στόχος της κουλτούρας είναι να «εξασφαλίσει... έναν κοινό τρόπο 'θέασης' της πραγματικότητας»⁴ (θεσμική λειτουργία της κριτικής) και β) ως όχημα ανατροπής του θεσμοθετημένου, πολιτισμικού σχηματισμού, ασκεί κριτικό έλεγχο στο παγιωμένο «κοινό αίσθημα»⁵, προβάλλοντας μία διαφορετική θέαση της πραγματικότητας κι επηρεάζοντας τις άλλες πολιτισμικές πρακτικές (μετασηματιστική λειτουργία της κριτικής).

Ο Τόμας Σ. Έλιοτ, στο δοκίμιό του «Ας κρίνουμε τον κριτικό»⁶, διακρίνει τον επαγγελματία κριτικό, τον «Κριτικό με Γούστο», τον Ακαδημαϊκό και Θεωρητικό Κριτικό και εκείνον που –όπως ο ίδιος- ασχολείται με την κριτική ως παραπροϊόν της δημιουργικής του δράσης⁷. Από άλλη σκοπιά και πιο συνοπτικά, ο Β. Αθανασόπουλος⁸ απαριθμεί τρεις εκδοχές της κριτικής: την πανεπιστημιακή, τη δημοσιογραφική και εκείνη των λογοτεχνών. Από αυτές, υποστηρίζει ότι η κριτική των λογοτεχνών αποτελεί τη «μεσότητα», επειδή μπορεί να συνδυάσει τα θετικά χαρακτηριστικά των άλλων δύο τύπων: «κινείται στη δημοκρατική επικράτεια του δοκιμίου», δεν έχει τις αυστηρές δεσμεύσεις ως προς την έκταση και την παραγόμενη ποσότητα των κειμένων της δημοσιογραφικής κριτικής, ενώ διατηρεί μια -αντίστοιχη της πανεπιστημιακής- θετική προοπτική διάρκειας, γιατί στηρίζεται στην «κριτική δεινότητα του... λογοτέχνη-κριτικού». Παράλληλα, ο κριτικός λόγος ενός λογοτέχνη μπορεί να αποτελεί μια κριτική μεταγλώσσα με μορφικές αξιώσεις λογοτεχνικές, ανάλογες, δηλαδή, με αυτές του κρινόμενου από αυτόν αντικειμένου, με το οποίο -λόγω της ιδιότητάς του- συνδέεται εσωτερικά⁹.

Ένα λαμπρό παράδειγμα «χρυσής» μεσότητας της κριτικής που γράφεται από λογοτέχνες είναι η πιο πολύπλευρη ίσως προσωπικότητα της γενιάς του '30, ο Μ. Καραγάτσης¹⁰. Ως

¹Μέρος της βιβλιογραφίας που απαιτήθηκε για τη συγγραφή της ανακοίνωσης συγκεντρώθηκε στο πλαίσιο της μεταδιδακτορικής έρευνάς μου για τη συγκρότηση της βιβλιογραφίας και της εργογραφίας του Μ. Καραγάτση, η οποία χρηματοδοτήθηκε από το αντίστοιχο πρόγραμμα υποτροφιών του Ι.Κ.Υ.

²Βλ. Τζούμα, Α. (1996). Ο λόγος της κριτικής. *η άλως*, 3-4, σσ. 7-19.

³Τζούμα, Α., *ό.π.*, σ. 11.

⁴Τζούμα, Α., *ό.π.*, σ. 11.

⁵Τζούμα, Α., *ό.π.*, σ. 13.

⁶Έλιοτ, Τ. Σ. (2013). *Οι φωνές της ποίησης*, μτφρ. Ά. Μπερλής. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, σσ. 217-252.

⁷Έλιοτ, Τ. Σ., *ό.π.*, σσ. 219-224.

⁸Βλ. Αθανασόπουλος, Β. (2003). Ο δυσπρόστατος κριτικός. Η κριτική των λογοτεχνών. *Κ*, 3, σσ. 21-29.

⁹Αθανασόπουλος, Β., *ό.π.*, σσ. 22.

¹⁰Το πρώτο, ίσως, κείμενο που ασχολείται με τα άρθρα και τα δοκίμια του Μ. Καραγάτση είναι του Ε. Ν. Μόσχου. (1991). Ο δοκιμογράφος Μ. Καραγάτση. *Νέα Εστία*. 1536. σσ. 902-905.

λογοτέχνης-επιφυλλιδογράφος¹¹ στον ημερήσιο τύπο, κατά την περίοδο 1935-1948¹², ασχολείται με την πεζογραφία και ειδικά το μυθιστόρημα, ενώ δε λείπουν οι σποραδικές βιβλιοκρισίες και τα κείμενα για το γλωσσικό ζήτημα, την ποίηση, τη σάτιρα, την Ιστορία, το θέατρο, τον κινηματογράφο, την τέχνη, τις ιδεολογικές συγκρούσεις της εποχής, την επιστημονική πρόοδο, ακόμα και την ίδια τη λειτουργία της κριτικής.

Στη σχετική επιφυλλίδα του, «Περί κριτικής»¹³ ο Μ. Καραγάτσης, προχωρεί περισσότερο από την άποψη του Β. Αθανασόπουλου για το κριτικό πλεονέκτημα του λογοτέχνη. Πιστεύει ότι «μόνον ο δημιουργός δύναται να κρίνη τίμια και ξεκάθαρα τη δημιουργία του συνδημιουργού του» κι αυτό αποδεικνύεται τόσο στην «παγκόσμια ιστορία της κριτικής», όπου από το πλήθος των μη λογοτεχνών κριτικών ελάχιστοι άφησαν αξιόλογο κριτικό έργο, όσο και μέσα στην ελληνική πραγματικότητα, όπου «τα σπουδαιότερα κριτικά κείμενα τα έδωσαν οι σπουδαιότεροι λογοτέχνες μας: Σολωμός, Ροΐδης, Παλαμάς, Ξενόπουλος, Παπαντωνίου» και όπου από τους συγχρόνους του ξεχωρίζουν οι Αγγ. Τερζάκης, Σπ. Μελάς, Γ. Θεοδοκάς. Ειδικότερα για τον Αγγ. Τερζάκη, εκτιμά ότι, επειδή έχει «ένα από τα πιο ξεκάθαρα τίμια κι οργανωμένα μυαλά του τόπου μας», θα έπρεπε να ασχολείται συστηματικά με την κριτική κι όχι να την έχει ως πάρεργο, όπως όλοι σχεδόν οι καθιερωμένοι λογοτέχνες. Ως εκ τούτου, ο Μ. Καραγάτσης, διαγιγνώσκει «κρίση κριτικής», επειδή κριτικογραφούν οι κάθε λογής «στενοκέφαλοι, μονόχρωτοι δάσκαλοι», και οι «αποτυχημένοι». Επιπλέον, διαπιστώνει ότι στην ελληνική πραγματικότητα «αξιολογούμε τους ομοίους μας πίοτερο από τον πολιτικό θόρυβο που δημιουργούν γύρω τους, παρά από το έργο τους» σε μια ανεργία πνευματική ζωή, που χαρακτηρίζεται από «απέραντη συναλλαγή»¹⁴.

Από την άλλη πλευρά, ένας δημιουργός, από τη στιγμή που εκθέτει το έργο του στο δημόσιο βίο πρέπει να περιμένει κάθε είδους σχόλια από κάθε είδους κριτές. Προδίδοντας την πίστη του στο παιδαγωγικό καθήκον του λογοτέχνη, ο Μ. Καραγάτσης δηλώνει ότι οι λογοτέχνες πρέπει να καταλάβουν «πως δεν γράφουν αποκλειστικά για το στενό κύκλο του σιναφιού τους, αλλά για όλον τον κόσμο», αλλιώς «πέφτουν στην ανοητότατη πλάνη περί αριστοκρατικότητας όχι της δημιουργίας, αλλά της κατανόησης του πνεύματος»¹⁵. Ο κρινόμενος δημιουργός δικαιούται, βέβαια, να ασκήσει κριτική στον κριτή του αλλά όχι δημόσια και -είτε τα σχόλια είναι θετικά είτε αρνητικά- πρέπει να τα αντιμετωπίζει με ψύχραιμο κριτικό πνεύμα. Το έργο τέχνης «δεν είναι συνεταιρική παραγωγή του υπεύθυνου δημιουργού και του ανεύθυνου κριτικού», υποστηρίζει ο Μ. Καραγάτσης, συμφωνώντας με τη νεώτερη άποψη ότι «ο κριτικός δεν μπορεί να είναι ο αναγνώστης που επιδιώκει ο συγγραφέας»¹⁶.

Όσον αφορά, τώρα, στο φύλο του δημιουργού, ο Μ. Καραγάτσης δεν προβληματίζεται ιδιαίτερα: είναι πεπεισμένος ότι η αριθμητική υστέρηση των γυναικών στο χώρο της τέχνης, δεν οφείλεται στο γεγονός ότι -όπως και ο ίδιος παραδέχεται- η κοινωνία είναι ανδροκρατούμενη

¹¹Ο Μ. Καραγάτσης αρθρογραφούσε σε πολλά έντυπα, εφημερίδες και περιοδικά. Το καλοκαίρι του 1946 απέκτησε δημοσιογραφική ταυτότητα και άρχισε να εργάζεται στην εφημερίδα *Η βραδινή* ως δημοσιογράφος και θεατρικός κριτικός μέχρι το θάνατό του, το 1960. Οι θεατρικές κριτικές του είναι συγκεντρωμένες στο βιβλίο: Βιβλιάκης, Ι. (εισαγ.-επιμ.). (1999). *Μ. Καραγάτσης, Κριτική Θεάτρου 1946-1960*. Πρόλογος: Κ. Γεωργουσόπουλος. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» Ι.Δ. Κολλάρου & ΣΙΑΣ Α.Ε.

¹²Θα ληφθούν υπ' όψη επιφυλλίδες του Μ. Καραγάτση που δημοσιεύτηκαν στις εφημερίδες *Ηχώ της Ελλάδος*, *Η Πρωΐα* και *Η Ελλάς* καθώς και άρθρα και μελέτες του στο περιοδικό *Νέα Εστία*.

¹³Βλ. *Η Πρωΐα*, 3/11/1943, σ. 1.

¹⁴Καραγάτσης, Μ. (1943). Το 'Προμήνημα' του Αντώνη Βουσβούνη, *Η Πρωΐα*, 12/11/, σ. 1.

¹⁵Βλ. Καραγάτσης, Μ. (1942). Λογοτέχνες και δημοσιογράφοι. *Η Πρωΐα*, 4/11/, σ. 1.

¹⁶Βλ. Περραντωνάκης, Γ. Ν. (2013). *Η μεταπολιτευτική κριτική στον καθρέφτη*, Αθήνα: Πόλις, σ. 182.

αλλά στη βιολογική τους κατωτερότητα σε σχέση με τους άνδρες¹⁷. Η ενασχόλησή του με θέματα φύλου προσδιορίζεται και περιορίζεται από την εμμονή του στη -φεμινιστικά ελεγχόμενη ως σεξιστική- φροϋδική ψυχανάλυση. Πιο συγκεκριμένα, στην επιφυλλίδα του με τίτλο «Η Αγγελική Νίκη κ' η Αδριανή Ρουκάνη»¹⁸ ασχολείται με τις μητέρες του Δ. Σολωμού και του Α. Κάλβου αντίστοιχα, γιατί τον ενδιαφέρει το οιδιπόδειο σύμπλεγμα «που καθρεφτίζεται στο έργο τους»: στον πρώτο ήταν «πικρό» και παρήγαγε «αμαρτία»¹⁹ λόγω της απάδουσας ερωτικής και κοινωνικής συμπεριφοράς της μητέρας του, ενώ στο δεύτερο «γλυκύτατο» και παρήγαγε «αρετή», αφού η μητέρα του υπήρξε υποδειγματική στο ρόλο της.

Η παραπάνω επιφυλλίδα δεν είναι η μόνη στην οποία ο Μ. Καραγάτσης προβαίνει σε ποιητικές αποτιμήσεις, που –περιληπτικά- είναι οι εξής: ο Λ. Πορφύρας είναι καλός ποιητής αλλά η ποίησή του είναι περιγραφική κι επιφανειακή²⁰, ενώ ο Ι. Γρυπάρης είναι ένας ψυχρός λεξιθήρας που η αρχαιολατρία του είναι αποτέλεσμα «βορειοευρωπαϊκών», «παρνασιακών» επιδράσεων²¹. Μετά τους δύο ποιητές-κολοσσούς, τον πρωτεϊκά επικόλυτο, ιδιοφυή, γεμάτο πάθος Κ. Παλαμά²² και τον εγκεφαλικά κι αισθησιακά λυρικό Κ. Π. Καβάφη, προβάλλουν τρεις μορφές²³: 1) Ο εξαιρετικός Αγγ. Σικελιανός με τη σπάταλη δημιουργική φλέβα, που εκφράζει ειλικρινή διονυσιασμό, αλλά παραμένει ερμητικά κλειστός και εγωκεντρικός, επειδή γράφει μία «εγκεφαλομεταφυσική» ποίηση έξω από τον τόπο και το χρόνο²⁴ 2) ο Ν. Καζαντζάκης, ένας «εγκεφαλικός διανοητής που προσπαθί να δώσει ποιητική μορφή στις φιλοσοφικές συλλήψεις του» και 3) ο Κ. Βάρναλης, ένας ισορροπημένος και συνεπής, βαθιά ανθρωπίνος ποιητής. Κρίνοντας αντίστοιχα με τις πεζογραφικές του προτιμήσεις, ανάμεσα σε ό,τι αποκαλεί «επιβιώσεις του πορφυρισμού, καρυωτακισμού, χατζοπουλισμού», ο Μ. Καραγάτσης ξεχωρίζει τον Ν. Καββαδία με τον «ανθρώπινο λυρισμό, την έφεση της φυγής και τον έρωτα της ...θάλασσας» και διακρίνει δύο ποιητικές τάσεις: το θρησκευτικό ιδεαλισμό της ποίησης του Τ. Παπατσώνη και τον υπερρεαλισμό που αποτελεί μία επανάσταση με την οποία αρχικά «[ό]λοι γελάσαμε». Στην τάση του υπερρεαλισμού εντάσσει τον Α. Εμπειρικό, το Ν. Εγγονόπουλο, τον «εξαιρετικά ποιοτικό» Γ. Σεφέρη, ο οποίος, αφού απελευθερώθηκε από την παράδοση,

¹⁷Βλ. Καραγάτσης, Μ. (1942). Γυναίκα και τέχνη. *Η Πρωΐα*, 11/11/, σ. 1.

¹⁸Βλ. Καραγάτσης, Μ. (1943), *Η Πρωΐα*, 5/5/, σ. 1.

¹⁹Αναφέρει το ποίημα του Δ. Σολωμού «Ο Λάμπρος» (1824-1826, 1933) στο οποίο ο Λάμπρος συνάπτει ερωτικό δεσμό με τη Μαρία και κάνουν τρία αγόρια κι ένα κορίτσι χωρίς να την παντρευτεί. Τα παιδιά εγκαταλείπονται στο ορφανοτροφείο κι αργότερα ο Λάμπρος δημιουργεί ερωτική σχέση με τη Μαρία, η οποία, όταν μαθαίνει για την αιμομιξία, αυτοκτονεί. Βλ. Μερακλής, Μ. Γ., Παραδείση, Ε. (2007), λήμμα «*Λάμπρος, Ο*». Στο Μ. Μερακλής, Κ. Μητσάκης, Β. Πούχγερ (επιμ.: 1988-1991), Α. Ζήρας (επιμ.: 1992-1996), Λ. Κουζέλη (επιμ.: 1997-2007), *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα – Έργα – Ρεύματα – Όροι*, Αθήνα: εκδόσεις Πατάκη.

²⁰Καραγάτσης, Μ. (1943). Ο Λάμπρος Πορφύρας χωρίς συναισθηματισμούς. Α', Β', Γ', *Η Πρωΐα*, 2/6/, σ. 1, 9/6/, σ. 1, 23/6/, σ. 1, αντίστοιχα.

²¹Καραγάτσης, Μ. (1943). Η ελληνικότητα του Γρυπάρη. *Η Πρωΐα*, 19/5/, σ. 1. (1943). Ο δρόμος του Γρυπάρη. *Η Πρωΐα*, 26/5/, σ. 1.

²²Καραγάτσης, Μ. (1943). Ο Πρωτέας. *Η Πρωΐα*, 17/3/, σ. 1.

²³Καραγάτσης, Μ. (1942). Η σημερινή μας ποίηση. *Η Πρωΐα*, 18/11/, σ. 1.

²⁴Καραγάτσης, Μ. (1942). Μια κοσμοθεωρία. Ανάμεσα σε σκότος και φως. Α', Β', Γ', Δ'. *Η Πρωΐα*, 28/10/, σ. 1, 29/10/, σ. 1, 30/10/, σ. 1,2, 31/10/, σ. 1, αντίστοιχα.

προχώρησε στον υπερρεαλισμό καθυστερημένα και γι' αυτό ανεπιτυχώς και τον «υπερπροικισμένο» Ο. Ελύτη, που διαθέτει την έντονη προσωπικότητα και την «αυτοκριτική ισορροπία» για «να διδαχτή ό,τι έπρεπε από το φανατικό υπερρεαλιστικό θεώρημα».

Εντονότερη, φυσικά, είναι η ενασχόληση του Μ. Καραγάτση με την πεζογραφία γενικότερα, και το μυθιστόρημα ειδικότερα. Στην αρκετά γνωστή σειρά επιφυλλίδων του με πρώτο τίτλο «Ο έρωτας στη νεοελληνική πεζογραφία»²⁵ ασχολείται με τη θεματική του έρωτα στο νεοελληνικό μυθιστόρημα και «κατά παρέκταση» στο νεοελληνικό διήγημα. Σε μία μελέτη με συγκροτημένη δομή κι οργάνωση –δίνεται ο ορισμός του είδους, τα χρονικά του όρια²⁶, ο σκοπός του και το θεματικό του περιεχόμενο²⁷- ο συγγραφέας, συγκροτεί μία περιοδολογημένη μικροϊστορία της νεοελληνικής πεζογραφίας μέχρι και τη γενιά του, χρησιμοποιώντας ως ερμηνευτικά εργαλεία τη φροϋδική ψυχανάλυση και το βιολογικό ντετερμινισμό.

Σύμφωνα με τον Μ. Καραγάτση, το μυθιστόρημα, αποκλειστικό εκφραστικό μέσο του ανθρώπινου σύμπαντος έχει ως σκοπό την ανάλυση του ανθρώπου ως βιολογικού και κοινωνικού φαινομένου και συνεπώς θα αποτελέσει την πρωταρχική πηγή για μια ολόπλευρη μελέτη της σύγχρονης ιστορίας. Ο μυθιστοριογράφος πρέπει –ανάλογα με την ιδιοσυγκρασία του- να ασχοληθεί με τα τρία μεγάλα κίνητρα της ανθρώπινης ζωής: α) το ζωϊκό, β) το αναπαραγωγικό και γ) το οηματικό ή αλλιώς την πάλη για τη ζωή, τον έρωτα και τη ματαιοδοξία. Από τα τρία παραπάνω κίνητρα, αυτό που προκαλεί το «σπαρταριστό» ενδιαφέρον της «πανανθρώπινης μάζας» είναι ο έρωτας. Ο κορυφαίος δημιουργός του μυθιστορήματος, όμως, ξεχωρίζει από τον ελάσσονα, όταν δεν ασχολείται μονομερώς με το θέμα, αλλά προσπαθεί να το ισοζυγίσει με τα άλλα δύο κίνητρα, για να συνθέσει το μεγάλο πίνακα της κοινωνίας και της εποχής σύμφωνα με τη «διπλ[ή] ζωικ[ή] πείρ[α]», τη δική του και των συνανθρώπων του²⁸.

Ως γνήσιο μέλος της γενιάς του '30 ο Μ. Καραγάτσης ενδιαφέρεται για έναν ελληνικό πολιτισμό που θα συζευγνύει και θα υπερβαίνει το ένδοξο παρελθόν συνδυάζοντάς το με το δυτικό νεωτερισμό²⁹. Διαθέτει εξωστρεφή κριτική ματιά³⁰, καθώς φαίνεται βαθύς γνώστης του

---

²⁵Από την επόμενη συνέχεια ο τίτλος μεταβλήθηκε σε «Ο έρωτας στο νεοελληνικό μυθιστόρημα». Η μελέτη δημοσιεύτηκε σε επιφυλλίδες-συνέχειες στην εφημερίδα *Η Πρωΐα*, πάντα στην πρώτη σελίδα: (1942). Α', 16/12/. (1942). Β', 23/12/. (1942). Γ', 30/12/. (1943). Δ', 6/1/. (1943). Δ'(πάλι), 13/1/. (1943). Ε', 20/1/. (1943). ΣΤ', 27/1/. (1943). Ζ', 3/2/. (1943). Η', 10/2/. (1943). Θ', 17/2/. (1943). Ι', 24/2/. (1943). ΙΑ', 3/3/. (1943). ΙΒ', 10/3/. Συνολικά, οι συνέχειες-επιφυλλίδες είναι δεκατρείς.

²⁶Από την Αναγέννηση ως το 1830 σύμφωνα με τον Μ. Καραγάτση, το μυθιστόρημα «φυτοζωούσε». Τοποθετεί την ουσιαστική εμφάνιση του είδους στα μέσα του 19^{ου} αι., στην Ευρώπη, με το έργο του W. Scott και στην Ελλάδα με τον «ίσως...πρωτοπόρ[ο]» Π. Καλλιγά και το «Θάνο Βλέκα».

²⁷Επειδή το «νεοελληνικό μυθιστόρημα, σαν όλα τα εθνικά μυθιστορήματα» το μόνο που έκανε μέχρι το 1942 ήταν να «αποδίνη την ερωτική συνισταμένη της κοινωνίας του καιρού του» πάντα μέσα από την ιδιοσυγκρασία του συγγραφέα, στα «πρώτα νεοελληνικά πεζογραφήματα ο έρωτας είχε ελάχιστη όχι εξαιρετική καλλιτεχνικά θέση».

²⁸Βλ. Καραγάτσης, Μ. (1942). Ο έρωτας στη νεοελληνική πεζογραφία. Α'. *Η Πρωΐα*, 16/12/, σ. 1, και Ο έρωτας στο νεοελληνικό μυθιστόρημα. Β'. *Η Πρωΐα*, 23/12/, σ. 1.

²⁹Βλ. τις σχετικές απόψεις του Δ. Τζιόβα (2011) για τη γενιά του '30 στο βιβλίο του *Ο μύθος της γενιάς του '30. Νεωτερικότητα, ελληνικότητα και πολιτισμική ιδεολογία*, Αθήνα: εκδόσεις Πόλις.

³⁰Ο Μ. Καραγάτσης γνώριζε καλά τη δυτική ευρωπαϊκή πνευματική παραγωγή και ιδιαίτερα τα γαλλικά γράμματα γεγονός που φαίνεται εκτός από τις επιφυλλίδες στην εφ. *Η Πρωΐα* και σε μελέτες που είχε

ευρωπαϊκού μυθιστορήματος³¹, μέρος του οποίου θεωρεί και το ελληνικό. Βασικά του κριτήρια, όμως, παραμένουν ό,τι ονομάζει «ελληνική ουσία» και η συνέπεια στη συγκρότηση μιας εθνικής λογοτεχνίας. Αποστρέφεται την ηθογραφία με τις «στάνες», «τα χωριουδάκια», «τους βαρκαρέους», «τις φτωχογειτονιές»³² και το μυθιστόρημα –ιστορικό ή μη- που υπηρετεί μία προαποφασισμένη θέση του συγγραφέα. Αν και ως «ορθόδοξη» σχολή μυθιστορήματος και «ορθόδοξο μυθιστόρημα», εννοεί το ρεαλιστικό, διαφωνεί με το μυθιστόρημα³³ που «δουλεύει σα φωτογραφικός φακός... απαλλαγμέν[ο] από την ψυχολογική ανάλυση... και την ψυχογραφική περιγραφή»³⁴ των χαρακτήρων, αφού τα δύο τελευταία αποτελούν τον «ορθ[ό] προσανατολισμ[ό] της πεζογραφίας» που τοποθετείται μέσα στην κοινωνία και τα προβλήματά της. Για να επιτευχθούν τα παραπάνω, απαιτείται «έργο συνθετικής πνοής», σειρά μυθιστορημάτων και γι' αυτό το λόγο προκρίνει το μυθιστόρημα σε βάρος του διηγήματος. Φυσικά, θεωρεί ότι η –αθηναϊκή- γενιά του '30 φέρνει τη μυθιστορηματική επανάσταση, γιατί ο «κάθε νέος» όταν έχει «δημιουργικό αίμα», αναγκαστικά θα σπάσει τα δεσμά με μια «ανεδαφική» κι «αναχρονιστική» πεζογραφική παράδοση»³⁵.

Πέρα από τις γνωστές, πια, αποτιμήσεις του Μ. Καραγάτση για παλαιότερους και νεότερους πεζογράφους³⁶, ενδιαφέρουσα είναι η παρακάτω αποστροφή, που απηχεί τη θέση των Μπλάνκενμπουργκ, Χέγκελ και αργότερα του Μ. Μπαχτίν, ότι το μυθιστόρημα κατάγεται από το έπος³⁷: «Κ' οι ραψωδοί –οι μυθιστοριογράφοι- εγεννήθηκαν... για να τραγουδήσουν πως ο έλληνας κερδίζει το ψωμί, τη δόξα και τον έρωτα»³⁸. Επίσης, είναι αξιοσημείωτο ότι λαμβάνει υπόψη του τον τρίτο πόλο του επικοινωνιακού φαινομένου της λογοτεχνίας, τον αναγνώστη,

---

δημοσιεύσει νωρίτερα στο περιοδικό *Νέα Εστία*, όπου μία περίοδο είχε αναλάβει να συστήσει το κοινό νέους –τότε- γάλλους πεζογράφους. Βλ. Καραγάτση, Μ. (1939). Νέοι γάλλοι πεζογράφοι. *Henri Troyat*. (Βραβείο Goncourt 1938). *Νέα Εστία* 290, σσ. 110-111, (1939). Νέοι γάλλοι πεζογράφοι. *Edouard Peisson*, (sic) *Νέα Εστία* 292, σ. 247, (1939). Νέοι γάλλοι πεζογράφοι. *Jean Giono*. *Νέα Εστία* 296, σσ.540-542, (1939). Νέοι γάλλοι πεζογράφοι. *Henry de Montherlant*. *Νέα Εστία* 305, σσ. 1199-1200 και αργότερα: Καραγάτση, Μ. (μτφρ). (1948). *Achille Oun*. Αντιρρήσεις στον «Υπαρξισμό». *Νέα Εστία* 503, σσ. 784-787.

³¹ Ιδιαίτερα εμφανής γίνεται αυτή η διαπίστωση στις επιφυλλίδες του για το ιστορικό μυθιστόρημα.

³² Βλ. Καραγάτση, Μ. (1943). Ο έρωτας στο νεοελληνικό μυθιστόρημα. Δ' (πάλι). *Η Πρωΐα*, 13/1/, σ. 1.

³³ Επίσης, απεχθάνεται τον «πεζογραφικό εναγκαλισμό» των βορείων επιδράσεων, το «συμβολικό μυθιστόρημα» και τη σχολή της «ονειρικής φυγής» –όπως αποκαλεί τον αγγλικό μοντερνισμό των αρχών του 20^{ου} αι.- γιατί η παραγωγή της είναι ποιοτικά και ποσοτικά ισχνή και δεν του αρέσει ο εσωτερικός μονόλογος, μολονότι αναγνωρίζει ότι απαιτεί «ανώτατο τάλαντο».

³⁴ Καραγάτση, Μ. (1943). Ο έρωτας στο νεοελληνικό μυθιστόρημα. Δ'. *Η Πρωΐα*, 6/1/, σ. 1.

³⁵ Καραγάτση, Μ. (1943). Ο έρωτας στο νεοελληνικό μυθιστόρημα. ΣΤ'. *Η Πρωΐα*, 27/1/, σ. 1.

³⁶ Ντουνιά, Χ. (2010). Όψεις του έρωτα στον Μ. Καραγάτση: Δοκίμιο και μυθιστόρημα (1933-1943). Στο *Μ. Καραγάτση, Ιδεολογία και ποιητική*. Πρακτικά συνεδρίου. Παρασκευή 4 & Σάββατο 5 Απριλίου 2008. Μουσείο Μπενάκη. Κτήριο οδού Πειραιώς, (σσ. 169-179). Αθήνα: Μουσείο Μπενάκη.

³⁷ Ο Κ. Φ. Μπλάνκενμπουργκ είναι θεωρητικός της αισθητικής και της λογοτεχνίας του β' μισού του 18^{ου} αιώνα. Βλ. Μπαχτίν, Μ. (1995). *Έπος και μυθιστόρημα*, μτφρ. Γ. Κιουρτσάκης. Αθήνα: Πόλις, σ. 31 και υποσ. 7, σ. 90.

³⁸ Καραγάτση, Μ. (1942). Ο έρωτας στο νεοελληνικό μυθιστόρημα. Γ'. *Η Πρωΐα*, 30/12/, σ. 1.

όταν γράφει ότι χρέος του μυθιστοριογράφου είναι να «μετουσιώσει» την ατομική και κοινωνική ανθρώπινη δραστηριότητα «σ' εκείνο το έργο τέχνης που το απαιτεί η καλλιτεχνική έφεση του ήρωα-αναγνώστη», ο οποίος «θηρίο διαισθητικό... απαιτεί από τον μυθιστοριογράφο τον πίνακα που τον ενδιαφέρει άμεσα...[δ]ηλαδή τον εαυτό του μέσα στην πραγματικότητα»³⁹. Εκτός, όμως, από την αντίληψη των αναγνωστικών προσδοκιών, η παρατήρησή του ότι αν ο τρόπος με τον οποίο ο Θ. Πετσάλης «έδωσε τη σημερινή πραγματικότητα δεν είναι για μας εξαιρετικά ενδιαφέρον δεν σημαίνει ότι δε θα γίνει το ίδιο και με τους μεταγενεστέρους μας...»⁴⁰, ουσιαστικά περιγράφει αυτό που αργότερα ο H-R. Jauss ονόμασε «μεταβολή του ορίζοντα» των προσδοκιών του αναγνώστη⁴¹.

Ωστόσο, παρά τη διεισδυτική του ματιά, ο Μ. Καραγάτσης δεν αποφεύγει τις αντιφάσεις⁴²: Ενώ προκρίνει το μυθιστόρημα έναντι του διηγήματος, έγραφε πολύ συχνά διηγήματα για τον ημερήσιο και περιοδικό τύπο και είχε ήδη εκδώσει τρεις συλλογές διηγημάτων⁴³. Επίσης, παρά την εμμονή του στη φροϋδική ψυχανάλυση και στις βιολογικές θεωρίες, ανάμεσα στην τέχνη και την επιστήμη θεωρεί σπουδαιότερη την τέχνη, γιατί, μολονότι «βασίζεται κατά πολύ στην επιστήμη, την ξεπερνάει σαν ανάλυση κι' ανασύνθεση του ανθρώπινου πνεύματος»⁴⁴. Λόγω της αφοσίωσής του στο βιολογικό ντετερμινισμό, υποστηρίζει ότι ο λογοτέχνης είναι ένας καλλιτέχνης που με την υπερπροικισμένη ιδιοσυγκρασία του συνθέτει τις «φυσικές αλήθειες» της επιστήμης σε «αίμα καυτερό», σε ζωή. Για το θεσσαλό συγγραφέα, το μυθιστόρημα είναι το πείραμα και το συμπέρασμα ταυτόχρονα.

Οι απόψεις του Μ. Καραγάτση για το ρόλο της λογοτεχνίας ευρύτερα και του μυθιστορήματος ειδικότερα διαπλέκονται με εκείνες που διατυπώνει σε επόμενες επιφυλλίδες του στην *Πρωϊά*⁴⁵ σχετικά με τη γενεαλογία και την τυπολογία του ιστορικού μυθιστορήματος

---

³⁹Καραγάτσης, Μ. (1943). Ο έρωτας στο νεοελληνικό μυθιστόρημα. Ε'. *Η Πρωϊά*, 20/12/, σ. 1.

⁴⁰Καραγάτσης, Μ. (1943). Ο έρωτας στο νεοελληνικό μυθιστόρημα. ΙΑ'. *Η Πρωϊά*, 24/2/, σ. 1.

⁴¹Βλ. Jauss, H.R. (1995). *Η θεωρία της πρόσληψης. Τρία μελετήματα*, εισαγ., μτφρ., επίμ. Μ. Πεχλιβάνος, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Ι.Δ. Κολλάρου και Σ^{ΙΑΣ} Α.Ε., σσ. 57,60.

⁴²Η αντιφατικότητα του Μ. Καραγάτση έχει εντοπιστεί και περιγραφεί με εξαιρετικά εύστοχο τρόπο από τον Β. Αθανασόπουλο: «Ο Καραγάτσης ήταν αντιφατικός –αν και οι περισσότεροι καλλιτέχνες είναι αντιφατικοί, παρότι είναι αρκετά φρόνιμοι να κρύβουν τις αντιφάσεις τους. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τους πεζογράφους της γενιάς του '30. Ο Καραγάτσης, αντίθετα, δεν ήταν απλώς αντιφατικός, αλλά άφηνε τις αντιφάσεις του να φαίνονται...». Βλ. Αθανασόπουλος, Β. (2003). Η ενέργεια του διχασμού, η δύναμη της αντίφασης. Στο *Οι μάσκες του ρεαλισμού*. Εκδοχές του νεοελληνικού αφηγηματικού λόγου, τόμ. Β', Αθήνα: εκδόσεις Καστανιώτη, σ. 571. Χαρακτηριστικό τεκμήριο αντίφασης αποτελεί η δήλωσή του το 1943 ότι δεν είναι «μεγάλος φίλος του θεάτρου» ενώ συγγραφικά πειραματιζόταν με το θεατρικό είδος και τρία χρόνια αργότερα άρχισε να δουλεύει ως θεατρικός κριτικός στην εφημερίδα *Η βραδυνή*. Βλ. Καραγάτσης, Μ. (1943). Τραγικότητες. *Η Πρωϊά*, 12/5/, σ. 1.

⁴³Μέχρι και το 1943: (1935). *Το συναζάρι των αμαρτωλών*, Αθήνα: Γκοβόστης, [1940]. *Η λιτανεία των ασεβών*, [Αθήνα]: εκδόσεις Γκοβόστη, (1943). *Νυχτερινή ιστορία*, Αθήνα: Ανώνυμη εκδοτική εταιρία Ο Γλάρος. Μέχρι το 1948: (1945). *Πυρετός*, Αθήνα: Αρχαίος εκδοτικός οίκος Δημητρίου Δημητράκου Α. Ε.

⁴⁴Καραγάτσης, Μ. (1942). Ο έρωτας στο νεοελληνικό μυθιστόρημα. Β'. *Η Πρωϊά*, 23/12/, σ. 1.

⁴⁵(1943). Το ιστορικό μυθιστόρημα. *Η Πρωϊά*, 24/3/ σ. 1, (1943). Η εξέλιξη του ιστορικού μυθιστορήματος. *Η Πρωϊά*, 31/3/, σ. 1, (1943). Καινούριες κατευθύνσεις. *Η Πρωϊά*, 7/4/, σ. 1, (1943).

και τη σχέση ιστορίας και λογοτεχνίας. Μένοντας συνεπής στις πεζογραφικές του προτιμήσεις, από τον ρομαντισμό της σχολής του W. Scott, προτιμά την ιστορική ακρίβεια της συγγραφικής γραμμής που ξεκίνησε από τον Ed. Bulwer-Lytton στα μέσα της δεκαετίας του 1830⁴⁶, καθώς και τη ρεαλιστική ανανέωση που φέρνει αργότερα ο L. Tolstoy με το κορυφαίο «Πόλεμος και ειρήνη». Εντασσόμενος κι αυτός στο ρεύμα του ιστορισμού και της ψυχικής διαπαιδαγώγησης που διαπνέει τη γενιά του⁴⁷, πιστεύει ότι το αριστουργηματικό ιστορικό μυθιστόρημα είναι εκείνο που συνδυάζει τη «βαθεία και στοχαστική» ιστορική γνώση με το «ανώτερο δημιουργικό τάλαντο» και την επιστημονικότητα. Ο θετικιστής Μ. Καραγάτσης υιοθετεί την επιστημονικά παρωχημένη άποψη ότι, όταν υπάρχει τιμιότητα προθέσεων, συγγραφική ικανότητα και βαθιά γνώση, είναι δυνατή η αντικειμενική αφήγηση της Ιστορίας. Και το πιο οξύμωρο είναι ότι εναποθέτει την ιστορική αντικειμενικότητα στη λογοτεχνική αφήγηση, η οποία –όπως πιστεύεται– απευθύνεται σε όλους τους αναγνώστες κι όχι μόνο στους επαΐοντες, όπως το ιστορικό σύγγραμμα⁴⁸.

Κατά την πραγμάτευση του ιστορικού μυθιστορήματος, ο Μ. Καραγάτσης εκφράζει το θαυμασμό του στους συγγραφείς, οι οποίοι, λόγω της διπλής ζωικής πείρας τους καθίστανται οι αντικειμενικοί παρατηρητές που με το έργο τους «παρακολουθούν την εξέλιξη μιας οικογένειας ανάμεσα στα ιστορικά γεγονότα». Έτσι, προδίδει το πεζογραφικό του πρόγραμμα -την έναρξη του κύκλου μυθιστορημάτων «Ο κόσμος που πεθαίνει»⁴⁹- ο πυρήνας της οποίας είναι η μακρόχρονη πολιτική διαπάλη ανάμεσα σε δύο ομάδες Ελλήνων: τους μικρόψυχα συμφεροντολόγους, ματαιόδοξους ατομικιστές, στείρους νοσταλγούς της κάθε κενής παράδοσης και τις αγνές ψυχές που υποτάσσουν το ατομικό τους συμφέρον σε εκείνο του ελληνικού συνόλου. Σε αυτήν τη διαπάλη οφείλεται κατά την άποψή του και η αναζωπύρωση του

Μερεσκόφσκυ κι Ανατόλ Φρανς. Η Πρωΐα, 14/4/, σ. 1, (1943). Σύγχρονη εποχή. *Η Πρωΐα*, 21/4/, σ. 1. (1943). Ιστορία και λογοτεχνία. *Η Πρωΐα*, 28/4/, σ. 1.

⁴⁶Βλ. Χατζηγεωργίου, Ν. (2007). Λήμμα «ιστορικό μυθιστόρημα». Στο Μ. Μερακλής, Κ. Μητσάκης, Β. Πούχγερ (επιμ.: 1988-1991), Α. Ζήρας (επιμ.: 1992-1996), Λ. Κουζέλη (επιμ.: 1997-2007), *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα – Έργα – Ρεύματα – Όροι*. Αθήνα: εκδόσεις Πατάκη.

⁴⁷Καραπιδάκης, Ν. (2010). Από την πυκνή περιγραφή στην ιστορική ερμηνεία. Στο Μ. Καραγάτσης. *Ιδεολογία και ποιητική. Πρακτικά Συνεδρίου. Παρασκευή 4 & Σάββατο 5 Απριλίου 2008. Μουσείο Μπενάκη. Κτήριο Οδού Πειραιώς*. Αθήνα: Μουσείο Μπενάκη, σ. 24.

⁴⁸Για τη σχέση ιστορίας και λογοτεχνίας ευρύτερα και για τη στάση του Μ. Καραγάτσης και της γενιάς του στο θέμα αυτό βλ. Καραπιδάκης, Ν. ό.π. σ. 23 κ. εξ., Μπαζούκης, Αλ. (2010). Ποίησης και ιστορία. Η κατάληξη μιας αγωνιούδους σύζευξης 'προς τη σύνθεση του παντός' στο *Σέργιος και Βάκχος*. Στο Μ. Καραγάτσης. *Ιδεολογία και ποιητική. Πρακτικά Συνεδρίου. Παρασκευή 4 & Σάββατο 5 Απριλίου 2008. Μουσείο Μπενάκη. Κτήριο Οδού Πειραιώς*. Αθήνα: Μουσείο Μπενάκη, σσ. 33-54.

⁴⁹Ο Μ. Καραγάτσης είχε σχεδιάσει έναν κύκλο δέκα μυθιστορημάτων υπό αυτόν τον τίτλο. Τελικά εκδόθηκαν τρία: (1944). *Ο Κοτζάμπασης του Καστρόπυργου* (Αθήνα: Αετός), (1947). *Αίμα χαμένο και κερδισμένο*, (1949). *Τα στερνά του Μίχαλου*. Στην πρώτη αυτή έκδοση υπάρχει εισαγωγή με τίτλο «Εισαγωγή στον «Κόσμο που πεθαίνει». Στοχασμοί του Μιχάλη Ρούση πάνω στον τάφο του πατέρα του», σσ. 5-16, και ένα «Σημείωμα» στις σελίδες 237-238. Από τη δεύτερη και οριστική έκδοση του μυθιστορήματος (Αθήνα 1957) λείπουν τα παραπάνω, καθώς και ο γενικός τίτλος *Ο κόσμος που πεθαίνει* της πρώτης έκδοσης.

γλωσσικού ζητήματος με αφορμή την «υπόθεση Κακριδή»⁵⁰. Σε σειρά επιφυλλίδων⁵¹ κι άλλων άρθρων του ο Μ. Καραγάτσης, μέσω μιας επιχειρηματολογίας συχνά ερασιτεχνικής αλλά και με εντυπωσιακά γλωσσολογικά εφόδια εμφανίζεται υπέρμαχος όχι μόνο της δημοτικής⁵² αλλά και του μονοτονικού συστήματος με τη χρήση κοκκίδας στις τονιζόμενες συλλαβές. Υποστηρίζει την απλοποίηση της ορθογραφίας μέσω της εφαρμογής της φωνητικής ορθογραφίας, πρακτική που συμβουλεύει ότι δεν πρέπει να εφαρμοσθεί πραξικοπηματικά αλλά σταδιακά από σεβασμό στην παράδοση. Επίσης, ουσιαστικά διακρίνει τις γλωσσικές ποικιλίες, όταν παίρνει ως παραδείγματα αποσπάσματα από λογοτεχνικά κείμενα -δικά του κι άλλων- για να καταδείξει τότε και πώς πρέπει να χρησιμοποιούνται «τα είδη» της δημοτικής⁵³.

Η πρωτοποριακή σκέψη του Μ. Καραγάτση, η διορατικότητα και η πίστη του στην επιστημονική πρόοδο δε φαίνεται μόνο στις λογοτεχνικές και γλωσσικές απόψεις του αλλά και σε άλλες πολιτισμικές εκτιμήσεις του, όπως στην προτίμησή του για τον κινηματογράφο και στην ιδιαίτερη ενασχόλησή του με αυτό που αποκαλεί «ζωγραφικό-κινηματογραφικό είδος θεάτρου», «τα γνωστά μας μίκυ-μάους»⁵⁴. Θεωρεί ότι κακώς αντιμετωπίζονται ως «παιδιάστικες...

---

⁵⁰Πρόκειται για τη διαβόητη «Δίκη των τόνων». Πιο συγκεκριμένα, ο κλασικός φιλόλογος Ι. Θ. Κακριδής, καθηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών την περίοδο 1939-1945, αποφάσισε να δημοσιεύσει το κείμενο μιας διάλεξής του σε μονοτονικό σύστημα, το 1941. Η Φιλοσοφική Σχολή καταδίκασε την πράξη του ως αντεθνική και «φιλοαριστερή» λόγω των τρεχουσών ιστορικών συγκυριών της γερμανικής κατοχής και κίνησε εναντίον του τη διαβόητη «Δίκη των τόνων», που διήρκησε έξι μήνες. Ο καθηγητής τιμωρήθηκε με προσωρινή απόλυση. Η αντίδραση του πνευματικού κόσμου της εποχής υπέρ του Ι. Θ. Κακριδή και εναντίον των καθηγητών της Σχολής ήταν σφοδρή με πολλά σχετικά άρθρα στον τύπο και ψηφίσματα. Βλ. Ιορδανίδου, Α. (2007). Λήμμα «γλωσσικό ζήτημα». Στο Μ. Μερακλής, Κ. Μητσάκης, Β. Πούχγερ (επιμ.: 1988-1991), Α. Ζήρας (επιμ.: 1992-1996), Λ. Κουζέλη (επιμ.: 1997-2007), *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα – Έργα – Ρεύματα - Όροι*, Αθήνα: εκδόσεις Πατάκη, Πούχγερ, Β. (2007). Λήμμα «Κακριδής, Ι. Θ.». Στο Μ. Μερακλής, Κ. Μητσάκης, Β. Πούχγερ (επιμ.: 1988-1991), Α. Ζήρας (επιμ.: 1992-1996), Λ. Κουζέλη (επιμ.: 1997-2007), *Λεξικό Νεοελληνικής Λογοτεχνίας. Πρόσωπα – Έργα – Ρεύματα - Όροι*, Αθήνα: εκδόσεις Πατάκη.

⁵¹Καραγάτσης, Μ. (1943). Η σημερινή μορφή του γλωσσικού ζητήματος. Α', Β', Γ', Δ', Ε', ΣΤ'. *Η Πρωΐα*, 7/7/, 14/7/, 4/8/, 11/8/, 18/8/, (αντίστοιχα), σ. 1 (αντίστοιχα).

⁵²Ο Μ. Καραγάτσης ήταν μαχητικός αρθρογράφος υπέρ της δημοτικής (Βλ. για παράδειγμα την επιστολή του «Η δημοτική στα δημόσια έγγραφα», <Περί τα γεγονότα και τα ζητήματα. Το δεκαπενθήμερον>, *Νέα Εστία* 324, 15 Ιουνίου 1940, σ. 766). Έφτασε μέχρι του σημείου να υποστηρίξει το δικτάτορα Ι. Μεταξά, γιατί ήταν δημοτικιστής. Βλ. Καραγάτσης, Μ. (1941). Ο πρώτος δημοτικιστής πρωθυπουργός. *Νέα Εστία* 340, σσ. 153-154.

⁵³Βλ. την απάντηση του Μ. Καραγάτση «Γλωσσικά κριτήρια λογοτεχνικής αξίας. Μια απάντηση του κ. Καραγάτση», (*Η Πρωΐα*, 25/8/1943, σ. 1) στην επιστολή-παρέμβαση του Άγγ. Δόξα, «Γλώσσα και αισθητική», (*Η Πρωΐα*, 13/8/1943, σ. 1) για τις γλωσσικές θέσεις που διατύπωνε στις επιφυλλίδες του. Σε αυτό το κείμενο χρησιμοποιεί ως παραδείγματα αποσπάσματα από το δικό του έργο και του Άγγ. Δόξα.

⁵⁴Καραγάτσης, Μ. (1942). Θέατρο και κινηματογράφος. Α', Β', Γ'. *Η Πρωΐα*, 25/11/, σ. 1, 2/12/, σ. 1, 9/12/, σ. 1, αντίστοιχα. Τα αποσπάσματα είναι από το τρίτο μέρος της επιφυλλίδας.

κωμωδιούλες», καθώς με την τεχνολογική εξέλιξη θα εξελιχθούν σε μεγάλα αριστουργήματα τέχνης. Ξεχωρίζει τις άπειρες δημιουργικές δυνατότητες του είδους κι ως πραγματιστής λογοτέχνης που επιδιώκει τον καθολικό έλεγχο μιας διαυγούς αφηγηματικής αναπαράστασης, πιστεύει ότι αυτές οι ταινίες αγγίζουν την τελειότητα, γιατί διαθέτουν «τη συμπύκνωση του απόλυτου ατομικού καλλιτεχνήματος που δεν παραμορφώνεται από μεταθέσεις και ερμηνείες».

Όπως ήδη διαφάνηκε, οι κάθε είδους φατριασμοί ενοχλούν τον Μ. Καραγάτση, στάση που δεν τον εμποδίζει να εγγράφει τα κείμενά του σε σαφές ιδεολογικό πεδίο, φιλελεύθερο κι ανάλογο με την ιστορική συγκυρία περισσότερο ή λιγότερο αντιμαρξιστικό. Πολιτικός είναι ο ορισμός που δίνει στο λογοτεχνικό είδος της σάτιρας, η οποία ανθίζει στην πολιτική σαπρία μεν, μιας ελεύθερης κοινωνίας δε, και είναι επιτυχημένη, όταν με ειλικρίνεια στοχεύει όλο το πολιτικό φάσμα⁵⁵. Στην επιφυλλίδα του με τίτλο «Πείραμα και συμπέρασμα»⁵⁶, η ιδεολογική αντιπαλότητα είναι έντονη: Μόνο ένας ιδιοσυγκρασιακά φανατικός –γράφει– θα αντιμετώπιζε την 6^η Αυγούστου του 1945⁵⁷ απλώς ως ένα πείραμα που η αλήθεια του είναι η εφεύρεση μιας τρομερής βόμβας και στηλιτεύει τη στάση των μαρξιστών που ανακουφίστηκαν από τη ρωσική ανακοίνωση ότι σύντομα θα επιτύχουν κι αυτοί τη διάσπαση του ατόμου. Αντίθετα, ο «ιδιοσυγκρασιακά ρασιοναλιστικός» θα καταλάβει ότι η παραπάνω ημερομηνία «αποτελεί ακρογωνιαίο λίθο της Ιστορίας του ανθρώπου με συνέπειες ανυπολόγιστες... [και] θα σταθεί σε αναμονή αναθεώρησης όλου του υλικού και πνευματικού καθεστώτος της εποχής μας».

Ο Μ. Καραγάτσης στις επιφυλλίδες του και γενικότερα στα κριτικά του κείμενα ακολουθεί λογική δομή, διασαφηνίζει εξ αρχής την επιχειρηματολογία που θα αναπτύξει, τη χωρίζει σε ευδιάκριτα μέρη και χρησιμοποιεί ρητορική ορολογία, η οποία εντάσσεται στον ευρύτερο γλωσσικό κοσμοπολιτισμό της γραφής του. Συχνά, η κριτική μεταγλώσσα του έχει λογοτεχνικές αξιώσεις, αφού δε διστάζει να την εμπλουτίσει με γλαφυρή αφήγηση και το θεατρικό-φιλοσοφικό διάλογο, ενώ χειρίζεται εξίσου άνετα το υψηλό και το καθημερινό ύφος. Διαλέγεται με τους αναγνώστες, έχει χιούμορ, είναι ευθύς, καυστικός, κάποτε δογματικός αλλά κι εξομολογητικός κι ανθρώπινος. Εμφανίζεται ως ένας επαρκής αναγνώστης, εντυπωσιακής ευρυμάθειας που –ύστερα

---

⁵⁵Καραγάτσης, Μ. (1945). Σάτιρα. *Η Ελλάδα*, 23/7/, σ. 2.

⁵⁶Βλ. *Η Ελλάδα*, 20/8/1945, σ. 2.

⁵⁷Η ημερομηνία αποτελεί ορόσημο στην ιστορία του 20^{ου} αιώνα, καθώς πρόκειται για την πρώτη χρήση πυρηνικών όπλων σε πολεμική σύρραξη. Η αμερικανική αεροπορία έριξε την πρώτη ατομική βόμβα στην ανθρώπινη ιστορία, στην πόλη Χιροσίμα της Ιαπωνίας με σκοπό να προκαλέσει τη συνθηκολόγηση της Ιαπωνίας, συμμάχου της Γερμανίας στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Οι νεκροί υπολογίζονται από 60.000 έως 166.000, από τους οποίους τουλάχιστον οι μισοί πέθαναν αμέσως. Ακολούθησε η δεύτερη βόμβα, στο Ναγκασάκι, στις 9 Αυγούστου 1945, που προκάλεσε από 60.000 έως 80.000 νεκρούς. Η Ιαπωνία συνθηκολόγησε και η χώρα υπέφερε από τις συνέπειες της ραδιενέργειας για δεκαετίες. Πηγή: http://en.wikipedia.org/wiki/Atomic_bombings_of_Hiroshima_and_Nagasaki

από μερικά νεανικά κείμενα όπου υπερτερεί το «γούστο»⁵⁸- ξεπερνά την εντυπωσιολογική κριτική των ομοτέχνων του⁵⁹: για να στοιχειοθετήσει την επιχειρηματολογία του στηρίζεται σε επιστημονικές θεωρίες. Και μπορεί αυτές να χρονολογούνται στο τέλος του 19^{ου} αι. και στις αρχές του 20^{ου} αλλά –σύμφωνα με τον Αλ. Αργυρίου- ο χρόνος δεν αφήνει τίποτα όρθιο στην περιοχή των ιδεών⁶⁰. Μένει πάντα η εσωτερική συνέπεια του κριτικού στοχασμού, που στον Μ. Καραγάτση, μέρος της είναι η αντιφατική διάνοια ενός μεγαλοαστού λογοτέχνη, που για να πείσει στον υψηλό χώρο των ιδεών αντλεί παραδείγματα και από την πεζή καθημερινότητα⁶¹.

Τα κείμενα του Μ. Καραγάτση επιτελούν και τις δύο πολιτισμικές λειτουργίες της κριτικής: ως πρακτικές παραγωγής νοήματος ενός βασικού μέλους της γενιάς του '30 εντάσσονται στην κυρίαρχη κουλτούρα: «εκσυγχρονιστικά αιτήματα», «καταδίκη του δουλικού μιμητισμού και του στείου σχολαστικισμού», δημοτικισμός, πνευματική εξωστρέφεια που συνοδεύεται από την ανάγκη για ανάλογη «συμβολική επέκταση στον παρελθόντα ή/ και στο μέλλοντα χρόνο», υιοθέτηση «ολιστικών ερμηνευτικών σχημάτων», συμμετοχή των διανοούμενων στους ιδεολογικούς αγώνες, υπεράσπιση του παλαμικού έργου⁶². Εντούτοις, αν και εντάσσονται στη θεσμική λειτουργία της κριτικής πολλές φορές λειτουργούν μετασχηματιστικά ασκώντας κριτικό έλεγχο στο θεσμοθετημένο κοινό αίσθημα, προβάλλοντας μία θέαση της πραγματικότητας κάτω από άλλους όρους κι επιδιώκοντας να επηρεάσουν τις άλλες πολιτισμικές πρακτικές. Μάλιστα, ο

---

⁵⁸Βλ. τις κριτικές: (1935). Αξελ Μούντε. Το βιβλίο του Σαν Μικέλε. *Ηχώ της Ελλάδος*, 12/3/, σ. 3. (1935). Ο Κος Ζαν Ζιονό. *Ηχώ της Ελλάδος*, 4/4/, σ. 3. [Το ομότιτλο μεταγενέστερο κείμενο στο περιοδικό *Νέα Εστία* («Νέοι γάλλοι πεζογράφοι. Jean Giono», *Νέα Εστία* 296, 15 Απριλίου 1939, σσ. 540-542) είναι συνοπτικότερο αλλά στο ίδιο κλίμα]. Παρά την πίστη του στην αξιολογική δύναμη της επιστήμης, ο Μ. Καραγάτσης φαίνεται να πιστεύει και στην έννοια του προσωπικού γούστου ως κριτήριο δημιουργίας αλλά και κριτικής, το οποίο κυριαρχεί στα πιο νεανικά κριτικά κείμενά του έναντι της θετικιστικής επιστημονικής θεμελίωσης.

⁵⁹Καρτσάκης, Α. (2009). *Μεταπολεμική κριτική και ποίηση*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Ι.Δ. Κολλάρου & ΣΙΑΣ Α.Ε., σ. 34.

⁶⁰Αργυρίου, Αλ. (1995). Η κριτική, ο κριτικός και τα έργα τους. *Κείμενα περί κειμένων*. Αθήνα: εκδόσεις Σοκόλη, σ. 18.

⁶¹Για να αναφέρω ένα τυχαίο παράδειγμα: Κρίνοντας τη συλλογή διηγημάτων του Α. Αγγελόγλου, γράφει: «[Ο κ. Αγγελόγλου] ανακράζει: «Τι καλός που είναι ο Θεός!» με τον ίδιο τρόπο που θα διαπίστωνε: «Τι ωραίες που είναι οι μελιτζάνες μιάμ-μπαϊλντί!»». Βλ. Καραγάτσης, Μ. (1943). Το 'Εαρινό' του κ. Αγγελόγλου. *Η Πρωΐα*, 18/11/, σ. 1.

⁶²Για την περιληπτική απόδοση της «μεσοπολεμικής κοσμοθεωρίας», όπως αυτή εκφράζεται από την αρθρογραφία συγκεκριμένων πεζογράφων της γενιάς του '30 (κυρίως του Γ. Θεοτοκά και του Αγγ. Τερζάκη), βλ. Κοτζιά, Ε. (2006). *Ιδέες και αισθητική. Μεσοπολεμικοί και μεταπολεμικοί πεζογράφοι 1930 – 1974*. Αθήνα: εκδόσεις Πόλις, σσ. 190-194. Για την υπεράσπιση του παλαμικού έργου βλ. Κοτζιά, Ε., *ό.π.*, σσ. 45-53. Η σύμπλευση του Μ. Καραγάτση με τη γενικότερη κουλτούρα της γενιάς του δεν τον εμποδίζει μεταπολεμικά να διαφοροποιηθεί από κάποιες σημαντικές θέσεις της (π.χ. την ανάδειξη του Θεοφίλου και του Μακρυγιάννη). Βλ. Καραγάτσης, Μ. (1947). Χρηματιστήριο πνευματικών αξιών. *Νέα Εστία* 482, σσ. 914-917.

συγγραφέας φαίνεται ότι επιδιώκει να προκαλεί το κοινό του υπερβάλλοντας εσκεμμένα⁶³ και ότι γοητεύεται από τη δυνατότητά του να ανατρέπει δεδομένες αντιλήψεις⁶⁴. Λόγω της ποικιλίας των κειμένων του και της επαγγελματικής ιδιότητας του λογοτέχνη-δημοσιογράφου, μπορεί να κατηγοριοποιηθεί σύμφωνα με τη διάκριση του Τ. Σ. Έλιοτ, και ως επαγγελματίας κριτικός και ως εκείνος του οποίου η κριτική είναι παραπροϊόν της δημιουργικής του δράσης.

Τέλος, ποια είναι η άποψη του Μ. Καραγάτση για την κριτική στο δικό του έργο; «[Δ]εν απάντησα ποτέ στους κριτικούς μου... Εγώ, που έχω τη δίκαιη ίσως φήμη του αμετροεπέστατου καβγατζή... Ούτε όταν η κριτική ήταν αριστούργημα βλακείας, παχυλής άγνοιας και κακής πίστης. Κ' ένας θεός ξέρει τις κριτικές περιπέτειες του έργου μου. Μέσος λογικός όρος δεν υπήρξε για μένα. Ή με ανέβασαν στα ύψη της μεγάλης δημιουργίας... ή με κατέβασαν στα τάρταρα της πορνογραφικής επιφυλλιδιογραφίας... ή επροτίμησαν να σιωπήσουν (πράμα που μου έδωσε βαθύτατην ικανοποίηση)⁶⁵. Εμείς, σήμερα, μάλλον δεν τον ικανοποιήσαμε.

ΔΡ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ Μ. ΧΑΤΖΗΓΕΩΡΓΙΟΥ

Μεταδιδακτορική ερευνήτρια Νεοελληνικής Φιλολογίας Ε.Κ.Π.Α.

pchatzi@phil.uoa.gr τηλ.: 210-9957113

Ως γνήσιος εκπρόσωπος της γενιάς του '30, ο Μ. Καραγάτσης δραστηριοποιήθηκε σε όλα τα είδη του γραπτού λόγου, λογοτεχνικού και μη: διήγημα, νουβέλα, μυθιστόρημα, ταξιδιωτική λογοτεχνία, ποίηση, θέατρο, επιφυλλίδα, ρεπορτάζ, θεατρική και λογοτεχνική κριτική. Ως εκ τούτου, στον κριτικό του λόγο είναι δυνατόν να αναζητηθούν και να εντοπιστούν στοιχεία πολλών, αντιφατικών ίσως, κατηγοριών μεταγλωσσικού λόγου: του θεωρητικού, του Κριτικού με Γούστο, του δημοσιογράφου-κριτικού, του λογοτέχνη του οποίου η κριτική είναι παραπροϊόν της δημιουργικής του δράσης. Επίσης, επειδή, σύμφωνα με την Α. Τζούμα, η λογοτεχνική κριτική, λόγω της διαλεκτικής της φύσης, ως μορφή γνώσης μετατρέπεται σε κριτικό λόγο, η πρόσληψη των κειμένων από τον κριτικό παράγει παρά αποκαλύπτει νοήματα και δημιουργεί ένα νέο τρόπο σκέψης κι αντίληψης της πραγματικότητας. Συνεπώς, είναι δυνατόν μέσα από τα κείμενα λογοτεχνικής κριτικής καθώς και τις λογοτεχνικές επιφυλλίδες του Μ. Καραγάτση να αναζητηθεί το είδος, το εύρος και η ποιότητα της πολιτισμικής κριτικής του: να αναδειχθεί η προσωπική του θέαση του λογοτεχνικού φαινομένου και η ιδιαίτερη θέση του ως προς τη συγχρονία και τη διαχρονία της νεοελληνικής λογοτεχνίας.

⁶³Για να αναφέρω ένα ελάχιστο παράδειγμα: Στη συγκριτική πραγμάτευση του θεάτρου με τον -ακόμα νέο τότε- κινηματογράφο, στηλιτεύει όσους περιφρονούν το δεύτερο σε βάρος του πρώτου και δηλώνει ότι μια μέρα «το κινηματοθέτρο... γρήγορα θα ξεπεράσει... [το] θέατρο σκηνής. Και θα το σκοτώσει». Βλ. Καραγάτσης, Μ. (1942). Θέατρο και κινηματογράφος. Γ'. *Η Πρωΐα*, 9/12/, σ. 1.

⁶⁴«Οι αντιφάσεις του [Μ. Καραγάτση] ήταν το ισχυρότερο όπλο του στην τάση του να προκαλεί. Και η πρόκληση ήταν γι' αυτόν ο ασφαλέστερος και αποτελεσματικότερος τρόπος για να είναι ελεύθερος» (Βλ. Αθανασόπουλος, Β. «Η ενέργεια του διχασμού, η δύναμη της αντίφασης», *ό.π.*, σ. 571). Αυτό φαίνεται κι από το γεγονός ότι ενώ στα νεανικά του κείμενα κυριαρχεί ο κλασικός υποκειμενικός τόνος, στο κείμενο με τίτλο «Η ασθένεια στοιχείο δημιουργίας» αναδύεται ο μεταγενέστερος Μ. Καραγάτσης με τη θετικιστική βιολογική σκέψη και την ευχαρίστηση της πρόκλησης. Πρόκειται για ένα κείμενο στο οποίο απαντά σε αυτούς που χαρακτήρισαν τη λογοτεχνική γενιά του ως ανισόρροπη παραθέτοντας όλους τους διάσημους ασθενείς λογοτέχνες Έλληνες και ξένους. Βλ. Καραγάτσης, Μ. (1937). Η ασθένεια στοιχείο δημιουργίας. <Περί τα γεγονότα και τα ζητήματα. Το δεκαπενθήμερον>, *Νέα Εστία* 261, σσ. 1663-1664.

⁶⁵Καραγάτσης, Μ. (1943). Περί κριτικής. *Η Πρωΐα*, 3/11/, σ. 1.